SPIRITUALITATEA ANTICHITĂŢII CLASICE LA SUCEAVA*

MIRCEA IGNAT

Die Spiritualität des klassischen Altertums in Suczawa

*(Zusammenfassung)***

Im folgenden Artikel werden die didaktischen Beiträge, die das klassische Altertum betreffenden Studien, sowie die Übersetzungen aus den klassischen Autoren, die von verschiedenen Professoren aus Suczawa gemacht wurden, präsentiert. In diesem Sinne ist eine hervorragende Leistung zu erwähnen, und zwar die vollkommene Übersetzung von *Eneida* ins Rumänische. Diese Version hat bestimmte ästhetische Valenzen und ist eine der ersten, in rumänischer Sprache erschinenen Varianten des berühmten Epos, was in diesem Artikel besonders hervorgehoben wird.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Suczawa, klassische Studien, Vasile Bumbac, Eneida, Übersetzung.

Interesul privind antichitatea clasică la Suceava stă în strânsă conexiune cu întemeierea şi evoluţia liceului din localitate[1]. Înfiinţat în anul 1860, acesta aparţinea tipului de liceu clasic, cu un program de învăţământ ce era în vigoare în întregul Imperiu Austriac. În anii următori se formează treptat cele opt clase,

---

* Autorul a redactat pe această temă două articole: *Beschäftigungen mit dem klassischen Altertum* [Preocupări privind antichitatea clasică la Suceava], în „Studia Antiqua et Archaeologica", Iaşi, anul XX, 2014 (sub tipar); *Vasile Bumbac traducător al Eneidei*, în „Anuarul Muzeului Bucovinei", Suceava, anul XXXXI, 2014 (sub tipar). Articolul de faţă reuneşte cele două contribuţii, la care se adaugă noi date.

** Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1] Despre prestigioasa instituţie s-au redactat mai multe lucrări, dintre care o citǎm pe cea mai nouă: Florin Moraru, *Colegiul Naţional „Ştefan cel Mare". De la fondare până în prezent*, Suceava, Editura Colegiului „Ştefan cel Mare", 2010.

Analele Bucovinei, **XXII**, *1* (44), p. 129–139, Bucureşti, 2015

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

programa şcolară punând un mare accent pe studiul limbilor clasice, latina şi greaca însumând aproape jumătate din numărul săptămânal de ore. Cu oarecare modificări, această structură a rămas viabilă până la 1918.

Liceul era destinat să fie unul românesc, dar atunci lipseau profesorii români, ca şi manualele necesare, predarea fiind în limba germană mulţi ani. Primii profesori sunt transferaţi la Suceava din partea occidentală a Imperiului, aducând rigoare şi competenţe deosebite în domeniul antichităţii, cel care ne interesează aici. S-au creat burse speciale pentru tinerii români merituoşi, cu scopul de a deveni profesori la liceul sucevean. Treptat, apar şi profesori români de limbi clasice şcoliţi la Viena. Primii sunt: Ieronim Muntean (1864), Ştefan Repta (1877) ş.a, dar au fost şi bursieri cărora le-a priit sejurul vienez, chiar zece ani. În ultimul sfert al secolului al XIX-lea s-a creat, totuşi, un prestigios corp didactic, format din profesori de etnii diferite, capabil să fie la înălţimea cerinţelor.

Profesori români au fost puşi în situaţia să redacteze şi să publice diferite suporturi didactice pentru clasele cu limba de predare română. La fel ca şi colegii lor de alte etnii, ei s-au remarcat, de asemenea, prin interesante studii clasice şi specifică lor era ambiţia de a traduce în limba română unele opere antice. Astfel că, în cele ce urmează, ne vom referi la publicarea în limba română a lucrărilor didactice pentru predarea limbilor latină şi greacă, la contribuţiile ştiinţifice ale tuturor dascălilor suceveni şi, în fine, la traducerile din autorii clasici.

Cum s-a arătat mai sus, preocuparea de a oferi manuale în limba română a fost o necesitate. Sunt redactări originale sau traduceri şi prelucrări după autori recunoscuţi în epocă. Predomină comentariile la diferiţi scriitori antici prevăzuţi în programul de studii şcolare. Nu avem convingerea că lista noastră cu astfel de suporturi didactice (vezi *Anexa I*) este completă, dar se poate remarca că deosebit de activi, în acest sens, s-au arătat a fi dr. Eusebie Popovici şi Lazăr Vicol[2]. Tradiţia se perpetuează şi după Unirea din 1918, prin contribuţiile lui Gh. Cârlan şi, îndeosebi, prin dr. Constantin Gheorghian, autorul unui valoros manual de limbă elină, însoţit şi de un restrâns dicţionar elen-român. De menţionat că acest manual a fost tipărit la Suceava, ceea ce arată posibilităţile tehnice ale unei tipografii provinciale din acele vremuri.

Pe lângă activitatea didactică, profesorii liceului sucevean au susţinut şi una de cercetare ştiinţifică. După cerinţele vremii, liceul publica un anuar, în care apărea raportul directorului, cu toate detaliile privind viaţa şcolii din anul precedent. Astfel, din 1862 până în 1914, s-au editat 50 de volume[3], ale căror titluri au variat în timp[4]. În toate anuarele, raportul directorului, conform uzanţelor timpului, era

[2] Pentru a nu încărca aparatul critic, s-au redactat trei anexe bibliografice, unde s-au citat autorii şi toate contribuţiile didactice, ştiinţifice sau traducerile care ne sunt cunoscute.

[3] Au fost trei ani (1865, 1876 şi 1886) când, din motive necunoscute nouă, această publicaţie nu a apărut.

[4] Iniţial, acest anuar a avut titlul de „Programm des griechisch-orientalischen Gymnasiums in Suczawa". După 1872, conform statutului obţinut de instituţie, programul aparţine de „Ober-

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

precedat de un amplu studiu ştiinţific, semnat de unul sau altul dintre profesorii şcolii. Probabil era o onoare ca profesorii să-şi demonstreze erudiţia şi aptitudinile de aprofundare a materiei pe care o prestau în faţa claselor. Nu excludem nici posibilitatea unor promovări pe această bază.

În mare majoritate, studiile au fost publicate în limba germană, chiar autorii români (Şt. Repta, I. Muntean, L. Vicol) preferând să-şi redacteze contribuţiile în această limbă. Sunt şi studii în limba română (primul semnat de A. Daszkewicz, 1888), dar ele apar îndeosebi după 1900. De menţionat că unii autori au preferat să-şi publice studiile în limba latină (cazul lui Victor Nussbaum). Tematica contribuţiilor este de o mare varietate: istorie şi literatură universală[5], geografie, psihologie şi chiar matematică, deşi liceul avea o orientare clasică.

Cum era şi firesc, mai mult de o treime dintre lucrările publicate sunt din sfera studiilor clasice (vezi *Anexa II* – menţionăm că au apărut şi contribuţii în broşuri separate). O privire de ansamblu asupra acestor demersuri (acestea sunt în număr de 16) arată o cunoaştere profundă a subiectelor tratate. Este efectul, între altele, şi al unei baze de documentare remarcabilă pentru un oraş provincial. Catalogul bibliotecii profesorilor, publicat în anii 1899 şi 1900, arată existenţa celor mai noi şi mai bune ediţii din autorii antici, greci şi latini, instrumente de lucru: dicţionare, enciclopedii (peste 400 de titluri), publicate la sfârşitul secolului al XIX-lea în Imperiu, îndeosebi în Germania.

Parcurgerea bibliografiei anexate arată o mare varietate de subiecte privind fie literatura greacă sau latină, fie alte contribuţii de filologie clasică, dar şi de istorie antică. Desigur, după trecerea unui secol, aceste studii şi-au pierdut mult din valoarea lor, cel mult pot fi invocate într-o bibliografie ce se doreşte a fi exhaustivă. Ele sunt, în schimb, mărturii al unui mod de manifestare culturală ce domnea într-un mărunt oraş provincial din Bucovina acelor vremuri, în care studiile clasice reprezentau o componentă a spiritualităţii.

Pe lângă modestele semne de preţuire a culturii antice, mai sus arătate, la Suceava, în atmosfera de emulaţie a studiilor clasice, nu au lipsit traducătorii. Aici s-au realizat câteva traduceri din autorii clasici, fie latini (Cicero), cum a fost cea a lui Ştefan Ştefureac (1872), fie greci (Platon), semnată de Gh. Cârlan (1925). Traducătorul sucevean prin excelenţă din autorii clasici a fost, însă, Vasile Bumbac (1837–1918), pe nedrept uitat[6], cu o realizare demnă de a fi subliniată – înfăptuirea

---

Gymnasiums". După 1897, publicaţia se intitulează „Jahresbericht des gr.-or. Ober.Gymnasiums", titlul menţinut până în 1914.

[5] De exemplu, studiul amplu, însumând peste o sută de pagini, semnat de Moses Sigall, publicat în trei anuare (1893, 1894 şi 1897), referitor la Konrad Würzburg, poet din secolul al XIII-lea, autor al unui poem intitulat *Troianerkriges* [Războiul troian].

[6] O privire generală asupra vieţii şi operei lui V. Bumbac, la Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina (1775–1918)(în legătură cu evoluţia culturală şi politică)*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolit Silvestru", 1926, p. 112–127.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

unei traduceri integrale a *Eneidei*, tălmăcire puţin cunoscută, rămasă fără ecou în literatura referitoare la receptarea lui Vergilius în cultura românească[7].

Vasile Bumbac a fost un activ membru al societăţilor studenţeşti româneşti din Viena, la a căror şedinţe a susţinut diverse prelegeri sau şi-a prezentat propriile creaţii poetice. Nu a lipsit lecturarea unor traduceri din autorii greci sau latini. Astfel, la şedinţa din 23 iunie 1866, acesta expune traducerea *Apologiei lui Socrate* (Platon), în 23 octombrie 1869, traducerea unei ode a lui Ovidiu (nu avem o referire mai riguroasă), la 22 februarie 1870 a prezentat traducerea şi comentarea *Odei a XXI-a* a lui Horatius[8]. O preocupare la care va reveni peste ani este ilustrată şi de conferinţa intitulată *Traduceri din epicii clasici greci şi latini*, cu păstrarea metrului original, susţinută la 19 aprilie 1873[9].

Ajungând profesor la liceul sucevean, Vasile Bumbac îşi continuă cu râvnă opera sa poetică răspândită în paginile diverselor reviste ale vremii. În orice caz, creaţia sa originală prezintă astăzi un interes minor, o simplă pagină de istorie literară[10]. Două sunt faptele care îl individualizează şi îi dau, totuşi, un meritat loc în cultura românească: traducerile din autorii clasici şi încercarea de a da literaturii o epopee originală.

În atmosfera literară de la mijlocul secolului al XIX-lea stăruia ideea realizării unei epopei naţionale, româneşti şi n-au lipsit cutezătorii în făurirea unei astfel de opere. Toate încercările, însă, au fost neizbutite sau neterminate. Vasile Bumbac, pe când era student la Viena, este şi el cuprins de această nobilă dorinţă. Îşi propune să nareze în versuri *Descălecarea lui Dragoş în Moldova*, poem cunoscut şi sub numele de *Dragoşiada*. Nu este cazul aici să evocăm detaliile privind această creaţie, dar poetul bucovinean, profund cunoscător al modelului antic de epopee, posedă şi îşi perfecţionează un suflu epic adecvat. Versurile sale sunt scrise într-un autentic grai popular, presărat cu arhaisme, într-o vreme când în Bucovina, şi nu numai aici, mai stăruiau, încă, fantezii lingvistice. Calităţile literare ale acestui început de epopee (au fost publicate, din păcate, numai primele două cânturi), au fost apreciate, aceasta fiind considerată ca cea mai reuşită încercare de acest gen[11]. Neterminat, publicat într-o revistă cu o circulaţie restrânsă, acest început de epopee a căzut în uitare. L-am amintit în acest cadru întrucât el stă în conexiune cu activitatea lui Vasile Bumbac de traducător din autorii antici.

---

[7] O banală reamintire, rămasă fără ecou, a traducerii a întreprins-o Mircea Ignat, *O tălmăcire mai puţin cunoscută a „Eneidei”*, în „Zori noi”, Suceava, anul XXXII, nr. 9086, 3 decembrie 1978.

[8] Ion Grămadă, *„România Jună” din Viena (1871–1911). Monografie istorică*, Arad, 1912, p. 149–150.

[9] *Ibidem*, p. 152; Victor Morariu, *Vasile Bumbac (1837–1918). Pagină din istoria literaturii bucovinene*, în „Junimea literară”, Cernăuţi, anul XII, 1923, p. 80.

[10] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 127.

[11] Nicolae Iorga, *Un poet bucovinean: Vasile Bumbac*, în vol. *Oameni cari au fost*, vol. II, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967, p. 129–135.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

Din câte cunoaştem, Vasile Bumbac a publicat în timpul vieţii traducerea unui fragment din *Iliada*, în 1882[12], şi a altuia din *Metamorfozele* lui Ovidius, în 1906[13], ambele în metru original. Nu avem siguranţa că acestea sunt singurele traduceri publicate. Între manuscrisele poetului, păstrate la Muzeul Bucovinei din Suceava, se află alte două traduceri inedite din Horatius[14].

Ambiţia sa a fost, însă, să dea în româneşte o versiune integrală a *Eneidei*, epopee a latinităţii, fapt pe care l-a dus la bun sfârşit şi asupra căruia vom stărui în cele ce urmează. P. Vergilius Maro, autorul epopeii naţionale a Romei şi, în consecinţă, a latinităţii, cum s-a subliniat deseori, a fost în România mereu evocat prin monografii sau studii[15], dar, mai ales, prin numeroase traduceri ale tuturor poemelor sale[16], efect al conştiinţei latinităţii noastre. Dintre operele poetului latin, *Eneida* a fost cea care a polarizat interesul celor mai mulţi cărturari. O traducere cât mai desăvârşită, pe măsura geniului poetului din Mantua, a fost o dorinţă care a stăruit şi mai stăruie încă. Sunt încercări parţiale sau integrale încă din secolul al XIX-lea, cu versiuni lăudabile din secolul al XX-lea şi eforturile continuă chiar în vremurile noastre.

Când îşi publica primul cânt din *Dragoşiada* (1869), Vasile Bumbac sublinia, într-o scurtă introducere, între altele, că „metrul epicii greceşti şi latine e greu de introdus în poezia română”[17]. Astfel, el alege versurile rimate de 13–14 silabe, imitând încercarea de epopee nereuşită a lui I. Heliade-Rădulescu. Concepţia autorului despre imposibilitatea hexametrului în limba română, determinată de abundenţa vocalelor, se schimbă peste câţiva ani. Nu ştim în ce măsură conferinţa sa din 1873, amintită mai sus, reflectă această modificare, dar în 1882 apărea deja traducerea unui fragment din *Iliada*, unde foloseşte hexametrul. Publicând în 1887 cântul al IV-lea din *Eneida*, Vasile Bumbac reuşeşte cu succes să-l transpună în hexametri. Problema l-a preocupat profund, din care cauză redactează o introducere în limba germană la textul traducerii, pe mai bine de zece pagini, privind prozodia şi fonetica românească. Aici îl vedem pe autor ca un sever filolog, tălmăcirea sa

---

[12] *Despărţirea lui Hector de Andromache (traducere din „Iliada” lui Homer, cântul al VI-lea, v. 312–496) – n. sub metru originalul, care este exametrul, s-a păstrat în traducere*, în „Aurora română”, Cernăuţi, anul II, nr. 6, 1882, p. 88–90.

[13] *Din Metamorfozele (Prefacerile) lui Ovidiu Nasone: Introducere (I, 1–4). Cele patru generaţii (epoce, evuri, vârste, I, v. 89–162)*, în „Junimea literară”, Cernăuţi, anul III, nr. 1, 1906, p. 11–12 (metru original).

[14] *Oda a 4-a din cartea a IV-a a „Odelor” lui Horaţiu*, manuscris datat 1863, Muzeul Bucovinei din Suceava; *Horaţ şi Lydia (Oda a 9-a din cartea a III-a a „Odelor*”), manuscris fără final, Muzeul Bucovinei din Suceava.

[15] Vezi, de exemplu, G. Guţu, *Publius Vergilius Maro*, Bucureşti, Editura Univers, 1970; Niculina Toderaşcu, *Poezie şi artă figurativă la Vergilius*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 2004.

[16] Nicolae Lascu, *Clasicii antici în România*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 456–472. În acest cuprinzător repertoriu sunt incluse mai toate încercările de traducere până în anul 1972. Într-o notă ulterioară menţionăm traducerile *Eneidei* de după acest an.

[17] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 121.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

dorindu-se cât mai fidelă textului antic. Mai mult chiar, la finele acestei traducerii adaugă alte şase pagini cu explicaţii ale cuvintelor rare folosite (arhaisme, regionalisme etc., uneori cu etimologia lor)[18].

Alegând publicarea traducerii acestui cânt, una dintre cele mai dramatice şi mai fermecătoare secvenţe din *Eneida*, Vasile Bumbac şi-a încercat merituos măiestria. El mărturiseşte că terminase deja tălmăcirea primelor şase cânturi, cândva, în anii următori, finalizându-şi opera. Bănuim că a revenit mereu prin corijări asupra întregului poem. Limba utilizată la publicarea primului cânt al epopeii (abia în 1911) este mult mai vie, mai mlădioasă ca cea din 1887[19]. A trudit peste 25 de ani la această traducere, care a rămas, practic, necunoscută. Doar două cânturi au văzut lumina tiparului, într-un periodic cu o circulaţie restrânsă, dintr-un oraş mărunt de la marginea Împărăţiei Austro-Ungarei, fără circulaţie în România. Prin aceasta autorul şi-a îngropat singur toată strădania sa. Între timp, în anul 1896, a apărut excelenta traducere a lui George Coşbuc, premiată de Academia Română[20]. Chiar după apariţia acesteia, probabil că poetul sucevean continua la finisarea muncii sale, refuzând, după o mărturie contemporană, să consulte traducerea lui Coşbuc, pentru a nu fi influenţat de aceasta[21].

De la traducătorul sucevean au rămas, totuşi, două manuscrise. Unul la Bucureşti, la Academia Română[22] (pe care, din păcate, nu-l cunoaştem direct) şi altul la Suceava. Acesta din urmă se află într-un *miscellaneus* a operei poetice a lui Vasile Bumbac, care încerca să-şi adune întreaga creaţie. Traducerea se prezintă ca o transcriere (fără corecturi), ceea ce ne face să credem că este varianta finisată, cea mai nouă.

---

[18] *Romänische Uebersetzung des IV. Gesanges aus Virgils Aeneide mit Beibehaltung des Originalmetrums*, în „Programm des griechisch-orientalischen Gymnasiums in Suczawa", 1887, p. 3–38.

[19] *Cântul I al „Aeneidei" lui Virgiliu*, în „Jahresbericht des gr.-or. Ober-Gymnasiums", 1911, p. 3–21.

[20] Izbânda lui George Coşbuc (traducerea sa bucurându-se de mai multe ediţii, cea mai nouă şi mai bună fiind îngrijită de Stella Petecel, Bucureşti, Editura Univers, 1980) n-a determinat o stagnare. Condeie încercate ale mai multor clasicişti au dat admirabile versiuni româneşti. În 1913, Nicolae Pandelea publică o traducere în proză, iar în 1938 a apărut o altă traducere, tot în proză, alcătuită de Eugen Lovinescu, ambele cu mai multe ediţii. După nici două decenii, în 1956, apare versiunea alcătuită în hexametri de D. Murăraşu. Eruditul clujean Th. Naum vine, în 1979, cu o nouă traducere (numai cânturile I–VI), pentru ca în 1997, la Iaşi, să fie tipărită o ediţie bilingvă datorată lui Nicolae Ionel. În fine, ultima traducere integrală pe care o cunoaştem este cea a lui Dan Şluşanschi, din 2000. Nu este cazul să discutăm tălmăcirile citate, dar este necesar să subliniem că epopeea latinităţii îşi găseşte o firească receptare în cultura românească.

[21] Victor Morariu, *op. cit.*, p. 323.

[22] Nicolae Lascu, *op. cit.*, p. 457; nr. 1419, Biblioteca Academiei Române, Manuscrise Româneşti, nr. 5283, 1870, 355 f. Nu ştim în ce împrejurări a ajuns la Academie această traducere (variantă?). Credem că aici s-a strecurat o eroare privind datarea manuscrisului. În anul 1870, Vasile Bumbac era încă student la Viena, iar în 1887 el mărturiseşte că a tradus numai primele şase cânturi.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

Am stăruit asupra acestui aspect, nu atât pentru ineditul lui, cât pentru calităţile vădite ale traducerii. Sunt, desigur, exprimări neîndemânatice şi de multe ori, aşa cum s-a spus, Vasile Bumbac a fost „prea mult profesorul de limbi clasice […] şi […] prea puţin poet”[23]. Indiscutabil, Bumbac a avut, însă, harul poeziei epice, dovedit în *Dragoşiada*, talent bine apreciat de N. Iorga, manifestat şi în traducerea *Eneidei*, despre care acelaşi cititor atent spunea că „oferă unele stângăcii, dar e pe alocuri mai energică decât traducerea lui Coşbuc, mai egală, mai stăpânită; e aici un fel de energie ţărănească, o cutezanţă care găseşte de multe ori formule nouă”[24].

Vasile Bumbac îşi caută un limbaj propriu, la bază are vorbirea populară din Bucovina vremii sale, din care cauză unele cuvinte sunt acum rare sau cu sensul schimbat. Câteva exemple: *hâtrie* – înşelătorie; *haţaşuri* – hăţişuri; *cultuc* – pernă; *cavane* – găvane; *himeit* – derutat într-o anume situaţie şi multe altele. Sunt cuvinte, uneori, pe care autorul le creează: *dalburind* – albind (de la dalb) sau arhaisme: *fiindure* – fiind. Cine citeşte admirabilele traduceri din opera homerică ale lui G. Murnu va întâlni aceleaşi fapte. Sunt şi expresii nepotrivite: „ursită crudelă”, „nu te plângi de serviţul” etc., venite din vorbirea veacului în care a trăit, ca şi multe alte stângăcii.

Cu toate că autorul acestui demers îşi declină orice competenţe de critică literară, socoteşte oportună, totuşi, citarea unor mici fragmente din cânturile I şi IV, cele publicate, menite să ilustreze talentul epic manifestat de Vasile Bumbac în traducerea sa[25].

În ura sa faţă de troieni (numiţi şi teucri), zeiţa Iunona îl determină pe Aeol, stăpânul vânturilor năprasnice (numiţi aici Euru, Not şi Sudul), să le elibereze din peşteră şi să dezlănţuie o furtună nimicitoare pentru flota lui Aeneas. „Aste zicând el deşertului munte cu sulinţa-ntoarsă / Coasta-i loveşte: şi vânturi ca-n ceată de luptă pornite / Izbucnesc prin poarta deschisă şi-n volburi colindă / Ţările, marea cuprind şi din funduri adânci o tot scurmă / Euru şi Not de-mpreună, s-avântă şi Sudul cu dese / Volburi rostogolind către ţărmi potopul de valuri. / Strigăt bărbaţii lăţesc şi-al funiilor freamăt urmează. / Teucrilor fără de veste deci norii le duc din vedere / Ceriul şi ziua; neguri de noapte pe mare se-ncuibă / Polii detună, de des fulgerat zvâcneşte văzduhul; / Toate ameninţă bărbaţii cu grabnică moarte: Deodată / Încheieturile lui Aenea slăbescu-i de groază” (I, 81–93).

Zeiţa Afrodita (numită aici printr-un pseudonim, Cythera, cea născută în insula Citera situată în sud-estul extrem al Peloponesului), se plânge lui Zeus de nenorocirile îndurate de fiul ei, Eneas. Cel mai mare dintre zei o linişteşte şi-i prezice viitorul măreţ al lui Eneas şi al urmaşilor săi. „Asta-i răsplata virtuţii? Aşa

[23] C. Loghin, *op. cit.*, p. 125.

[24] Apud V. Morariu, *op. cit.*, p. 323.

[25] Transcrierea de faţă a căutat să respecte cât mai fidel textul traducătorului sucevean. Desigur, ar fi necesară o revizuire ortografică, care ar face textul mai inteligibil, fapt pe care nu mi l-am permis.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

ne reduci la domnie? / Ei zâmbindu-i tatăl de zei şi de oameni prin clipa, / Carensenină ceriu[l] şi furtuni, pe fiic-o sărută / Gingaş şi-apoi aceste le zice: Las'Cythere / Frica, căci soartea l-ai tăi rămâne-ţi-va nestrămutată, / O să vezi tu cetatea, Lavinicii muri, ce-ţi promisesem / Şi pe mărinimosul Aenea tu sus către stele / O să-l ridici; eu nici că-mi schimbai promisiunea./ Fecioru-ţi / Asta ţi-oi spune-o, fiindcă grija asta te roade, / Şi răsfoind mai departe arăta-ţi-voi tainele sorţii". / Bate-va mare războiu în Italia, neamuri nătânge / Frânge-va şi-o să-ntemeie bărbaţilor legi şi locaşe" (I, 254–265)[26].

Fama (personificare a Zvonului public, să ne aducem aminte şi de celebra arie a calomniei), care umblă pe ţărmurile libice (din Africa), descrisă de Vergilius, mereu evocată în felurite chipuri şi de alţi poeţi, apare în traducerea lui Bumbac după cum urmează: „Răpede Fama prin urbele libici mari se lăţeşte, / Fama, rău, de cât care-un altul mai grabnic nu este; / Ea prin mişcare viază şi-n mers puterile crescu-i; / Mică şi sfie de-ntâi, se rădică-ndată văzducuri / Şi pe pământ când păşeşte, capul în nori şi-l ascunde. / […] Iute-n picioare, cu sprintene aripi, un monstru de groază, / Ştraşnic, având chiar ochi veghetori tot atâţi, câte pene / Trupu-i acopăr, minune de spus şi limbi tot atâtea / Şi-ncă pe-atâtea guri sunătoare, şi urechi, ce le mişcă. / Noaptea zboară-ntre cer şi pământ, ea prin mijloc şi scoate / Murmur prin umbră, nici când înclinându-şi ochii spre paus; / Ziua stă şi pândeşte sau pe piscul de o casă, / Sau pe turnuri înalte şi-nfrică marile târguri, / Tot pe-o cumpănă pune minciuna, ca şi-adevărul. / Asta-mpluse pe ginţi cu tot soiul de basme, lăţind ea / Lucruri tâmplate şi netâmplate cu aceea-şi plăcere" (IV, 173–1177; 180–190).

Porunca zeilor de a părăsi Cartagina şi pe frumoasa regină Didona îl descumpăneşte pe Aeneas: „Îns-Enea muţi, himeit de-atare viziune, / Spaima păru-i zbârli şi vocea-n gâtiţă-i stete. / Arde, să plece prin fugă şi dulcile locuri să lese, / Răsfulgerat de cumplitul mandat şi de-al zeilor ordin. / Ce-i de făcut, hei? Cum să cuteze-a vorbi cu regina / Înfuriată? Cum să chibzuie-ntâiu începutul? / Deci îşi frământă-n grab-al său gând încoace şi-n acolo, / Felul şi formă recearcă şi-n cumpănă toate le pune" (V, 279–286).

Drama reginei Didona (numită aici Fenissa, Cartagina era o colonie feniciană) se desfăşoară între iubirea pentru Aeneas şi mânia femeii părăsite pe care nici noaptea nu o potoleşte: „Noapte era şi repaus plăcut ostenitele trupuri / Pretutindeni gusta şi codri şi mări viforoase / Se liniştise, când stelele-n curs pân-la mijloc ajuns-au / Când amuţeşte tot locul; turme şi paseri pistruie, / Locuitoare de lacuri lucii, şi câmpuri cu tufe / Jur, împrejur, aşezate la somn sub tăcerea de noapte, / Grijile-şi mai alina şi coardele, munca uitând-o. / Numai Fenissa cea

[26] Versurile 263–264 sunt citate de istoricul literar C. Loghin într-o altă versiune: „O să-ţi mai spun înc-un lucru, că văd că grija te roade / Şi răsfoind mai mult răscoli-voiu tainele sorţii". Acest fapt ne determină să considerăm că autorul a dispus de un alt manuscris (probabil mai cizelat), care se deosebeşte de varianta publicată în anul 1911. Cf. C. Loghin, *op. cit.*, p. 126.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

pătimaşă de suflet din contră / Nu dormitează nicicând, nici ochii, nici pieptu-i nu gustă / Pacea de noapte! muncile-i cresc îndoit şi iubirea / Retrezindu-se, turbă şi undesce-n văpaia mâniei" (IV, 523–533).

Semnalând această traducere, demnă de o istorie literară a receptării lui Vergilius în România, şi care reprezintă, totuşi, prima tălmăcire românească, nu lipsită de valenţe estetice, ne întrebăm retoric care editură s-ar hazarda să publice astăzi un text cu o vechime mai mare de un secol, în vremea când literatura clasică, în general, este marginalizată?

După Unirea din 1918, în perioada interbelică, preocuparea pentru clasicism s-a diminuat, dar n-a dispărut (vezi *Anexele I–III*). Dacă măruntul oraş provincial nu a avut forţa să se constituie într-un veritabil centru de studii clasice, în schimb fiii şcolii clasice de la Suceava şi-au zidit aici baza de la care au pornit spre diferite centre universitare ale României, afirmându-se printre cei mai de frunte clasicişti ai ţări (Vasile Grecu, Dimitrie Marmeliuc, Haralamb Mihăiescu ş.a.). Ei s-au remarcat printr-o mulţime de studii profunde, traduceri etc., binecunoscute tuturor, comentariile fiind de prisos. Aşa putem aprecia şi rodnica activitate a lui Eusebiu Camilar, traducător din Aristofan, Eschil şi Ovidius.

Prea desele reforme ale învăţământului au frânt brutal o tradiţie înfiripată, ale cărei valenţe au fost mai sus evocate. Revenirea în anii '60 din secolul trecut la clasele umaniste a fost o flacără plăpândă, ivită dintr-o cenuşă groasă, numai pentru a arăta că se va stinge total.

Anexa I

Lucrări didactice

Gherasim Buliga, *Comentar la „De bello Gallico"*, lib. I, Suceava, 1899.

Gheorghe Cârlan, *Elementar latin, pentru clasa a II-a* (după Hauler şi Vicol), Suceava, 1923.

Constantin Gheorghian, *Curs de limba elină – exerciţii şi gramatică*, ediţia II-a, Suceava, 1929, 353 p.

Eusebie Popovici, *Exerciţii latine. I. Sintaxa cazurilor*, Suceava, 1896.

Idem, *Exerciţii latine. II. Sintaxa modurilor,* Suceava, 1897.

Idem, *Comentar la „De bello Gallico"*, lib. IV, Suceava, 1899.

Idem, *Comentar: Iulii Caesaris, „De bello Gallico"*, lib. II–III, vol. I–III, Suceava 1899–1900.

Idem, *Comentar la Tit Liviu, „Ab Urbe condita"*, lib. I, Suceava, trei ediţii, 1903, 1908, 1914.

Idem, *Gramatică latină elementară (traducere după Schmidt şi Thumser)*, Suceava,
1909.

Idem, *Exerciţii latine pentru clasa I (după Hauler)*, Suceava, 1912.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

Severin Procopovici, *Vocabular şi comentar la „Memorabila Alexandri Magni*", Suceava, 1898.

Idem, *Comentar la Titi Livi, „Ab Urbe condita"*, lib. XXI, Suceava, 1903.

Lazăr Vicol, *Gramatică latină elementară (traducere după Gehler, Schmidt şi Thumser)*, Suceava, 1896.

Idem, *Elementar latin, pentru clasele I–II (traducere)*, Suceava, 1896 şi 1897.

Idem, *Sintaxa limbii latine (traducere după Schmidt şi Thumser)*, Suceava, 1897.

Idem, *Vocabular şi comentar la biografiile lui Cornelius Nepos (broşura I: Miltiades, Temistocles, Aristides, Cimon)*, Suceava, 1898.

Anexa II

Studii clasice apărute la Suceava

Vasile Bumbac, *Die Conjugation im Romänischen in ihrem Verhältnisse zur lateinischen*, în „Programm",1884, p. 3–32.

Animpodist Daszkewicz, *Constantin cel Mare şi unii dintre contemporanii săi*, în „Jahresbericht", 1888, p. 3–37.

Idem, *Împăratul Marc Ulpiu Traian (98–117 d. Chr.). Prelegere ţinută la 16 martie 1893, la clubul „Clubul român" din Suceava*, Cernăuţi, 1895, 16 p.

Emananuel Dworski, *Die Livianische Schilderung der Belagerung von Veii, dargestellt als Sage und als solche erklärt (Ein Beitrag zur Kritik des Livius als Historiker). Vergriffen*, în „Jahresbericht", 1875.

Joseph Fleischer, *Vorschläge zur Berichtigung des Katull – Textes*, în „Jahresbericht", 1898.

Constantin Gheorghian, *Filosofia lui Horaţ*, Suceava, 1922, 116 p.

August Klimpfinger, *Die bucolische Poesie. I. Theocritus und Vergilius*, în „Programm", 1867, p. 3–58.

Idem, *Die bucolische Poesie. II. Theocritus und Vergilius*, în „Programm", 1868, p. 3–66.

Jul. Kobylański, *De enuntiatorum finalium apud Sophoclem usu ac ratione*, în „Jahresbericht", 1889, p. III–XXII.

Hieronymus Muntean, *Ueber die Zeit und Absicht der Tragödie des Sophokles „Oedipus auf Kolonos"*, în „Programm", 1878, p. 3–75.

Victor Nussbaum, *De morum descriptione Plautina*, în „Jahresbericht", 1895, p. 3–37.

Eusebius Popovici, *Die schwachbetonten lateinischen Vokale im Rumänischen*, în „Jahresbericht", 1906, p. 3–56.

Ştefan von Repta, *Cicero's Kampf mit den zeitgenössichen Rednern*, în „Programm", 1872, p. 3–44.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)

Emil Sigall, *Platon Ethik im Dialoge „Gorgias”*, în „Jahresbericht”, 1892, p. 3–40.

Lazăr Vicol, *Die Negation im Lateinischen, I.*, în „Jahresbericht”, 1890, p. 3–46.

Idem, *Die Negation im Lateinischen*, *II.*, în „Jahresbericht”, 1891, p. 3–44.

Anexa III

Traduceri[27]

Vasile Bumbac, *Despărţirea lui Hector de Andromache (traducere din „Iliada” lui Homer, cântul al VI-lea, v. 312–496) – n. sub metru originalul, care este exametrul, s-a păstrat în traducere*, în „Aurora română”, anul II, nr. 6, 1882, p. 88–90.

Idem, *Romänische Uebersetzung des IV. Gesanges aus Virgils Aeneide mit Beibehaltung des Originalmetrums*, în „Programm”, 1887, p. 3–38.

Idem, *Din Metamorfozele (Prefacerile) lui Ovidiu Nasone*: *Introducere (I, 1–4). Cele patru generaţii (epoce, evuri, vârste, I, v. 89–162)*, în „Junimea literară”, anul III, 1906, p. 11–12 (metru original).

Idem, *Cântul I al „Aeneidei” lui Virgiliu*, în „Jahresbericht”, 1911, p. 3–21.

Idem, *Oda a 4-a din cartea a IV-a a „Odelor” lui Horaţiu*, manuscris datat 1863, Muzeul Bucovinei din Suceava.

Idem, *Horaţ şi Lydia (Oda a 9-a din cartea a III-a a „Odelor*”), manuscris fără final, Muzeul Bucovinei din Suceava.

Idem, *Virgiliu, Aeneida*. *Traducere în forme originale*, Biblioteca Academiei Române, Manuscrise româneşti, nr. 5283, 1870, 355 f.[28].

Idem, *Aeneida*, manuscris nedatat, Muzeul Bucovinei din Suceava (cuprinde toate cele 12 cânturi).

Gheorghe Cârlan, *Plato, Protagoras*, Suceava, 1925, 64 p.

Ştefan Ştefurea[29], *Întâia cuventare filipică a lui M. T. Cicerone contra lui M. Antonius*, Biblioteca Academiei Române, Manuscrise româneşti, nr. 4924, f. 159–174, 1872[30].

---

[27] Îl adăugăm traducătorilor menţionaţi şi pe Ioan Bileţchi-Albescu (1881–1962), elev la liceul sucevean şi apoi profesor aici (1907–1909), transferat la Câmpulung Moldovenesc, harnic traducător din Aristofan (*Norii*, *Broaştele*, *Păsările*). Cf. N. Lascu, *op. cit.*, nr. 307, 309, 313 şi 314. Se afirmă că o parte dintre traduceri ar fi rămas în manuscris, despre soarta cărora nu ştim nimic. Cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, Iaşi–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004.

[28] Apud N. Lascu, *op. cit.*, p. 457, nr. 1419.

[29] Acesta este pseudonimul profesorului sucevean Ştefan Ştefureac (1845–1893) din timpul studenţiei la Viena.

[30] Apud N. Lascu, *op.cit.*, p. 319, nr. 229.

BDD-A32843 © 2015 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:36 UTC)